

Jan, Libor

...mortuus est persecutor noster Saladinus : (k způsobu komunikace mezi českými zeměmi a Palestinou ve 12. a 13. století)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1997, vol. 46, iss. C44, pp. [17]-35

ISBN 80-210-1763-5

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102112>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LIBOR JAN

**...MORTUUS EST PERSECUTOR NOSTER SALADINUS
(K ZPŮSOBU KOMUNIKACE MEZI ČESKÝMI ZEMĚMI
A PALESTINOU VE 12. A 13. STOLETÍ)**

Ve Státní knihovně v Bambergu je pod signaturou Msc. Patr. 130.2 uchová-
ván rukopis, který vznikl kolem roku 1200 v bamberském klášteře Michelsbergu
a obsahuje některá teologická díla Richarda od Svatého Viktora, sv. Řehoře Ve-
líkého, sv. Augustina, Hildeberta, Gandulfa, Mikuláše Miniacutia, Haymara
a Lamberta de Legia.¹ Hned na počátku, za úvodem k evangeliím od Řehoře
Velikého, je však dochován opis literárního útvaru zcela odlišného rázu, totiž
poměrně stručná relace o poměrech ve Svaté zemi, vztahující se podle počáteční
datace *Anno Domini m c xc iiii misse sunt littere iste, indictione xi*, k roku 1193.²
List posílá *frater Godefridus Dei gratia sancte domus hospitalis Ierusalem
humilis magister* společně s kapitulou řečeného domu bratru M. *praeposito ei-
usdem domus priori in Ungaria*. Pak již následují informace o posledních udá-
lostech týkajících se sousedství okleštěného jeruzalémského království, přede-
evším o smrti některých zajímavých osobností muslimského světa, s nimiž křes-
ťané v předchozích letech vstupovali do kontaktu, ponejvíce válečného.

Zajímavé zprávy si povšiml W. Wattenbach a vydal ji v rámci svého kratšího
příspěvku v Neues Archiv roku 1886.³ Wattenbachova edice však nezbudila
mezi českými badateli zájem, protože zdánlivě nemá žádnou souvislost s našimi
dějinami konce 12. století. Přesto se nabízela otázka, kdo vlastně dopis z Pale-
stiny odeslal a komu byl určen. Identifikace odesílatele nečiní vcelku žádné po-
tíže, jde o velmistra řádu johanitů Geoffroye de Donjon, jenž stál v čele bratr-
stva v letech 1193–1202.⁴ Na totožnost adresáta pak upozornili vydavatelé roz-

1 Popis rukopisu v: *Katalog der Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Bamberg I I*. Bamberg 1903, s. 515; *Die Handschriften des 12. Jahrhunderts der Staatsbibliothek Bamberg*. Beschrieben von G. Suckale – Redlefsen. Wiesbaden 1995, s. 68–70.

2 Staatsbibliothek Bamberg, sg. Msc. Patr. 130.2 (altsg. B.IV.29), fol. 2^r. Za zprostředkování fotografie autor děkuje Dr. Klausu Van Eickelsovi.

3 Wattenbach, W.: *Urkunden und andere Aufzeichnungen*. Neues Archiv 11, 1886, s. 402–403.

4 Herquet, K.: *Chronologie der Grossmeister des Hospitalordens während der Kre-*

sáhlého sborníku k dějinám johanitského řádu, kteří v regestu písemnosti probošta a převora M. ztotožnili s „proboštem Martinem, převorem řádu pro Čechy a Uhry“.⁵ V německém překladu textu, kde stojí *dem Bruder M.(artin), dem Propste, Prior desselben Hauses in Ungarn*, tak vycházeli z nutnosti změny Wattenbachovy interpunkce *fratri M. praeposito eiusdem domus, priori in Ungaria* na *fratri M., praeposito, eiusdem domus priori in Ungaria*. Bližší pohled do původního rukopisu pak přinese ještě jedno závažné zjištění, totiž že slovo *praeposito*, jak je čteno v edici, je ve skutečnosti psáno s velkým písmenem *P*, tedy *Praeposito*, čímž se naznačuje, že jde o příjmi, přízvisko uvedeného hodnostáře. Ostatně hodnost *praepositus* byla v hierarchii johanitského řádu používána jen velmi řídce, a to ještě za specifických okolností.⁶ Adresu je pak třeba číst *fratri M.(artino) Praeposito, eiusdem domus priori in Ungaria*. Kdo tedy byl tento Martin Probošt, převor johanitů v Uhrách, který dostával na sklonku 12. století zprávy přímo od velmistra řádu? Odpověď na tuto otázku již nabízejí relativně četné prameny.

Jako člen řádu a zároveň jeho hodnostář se Martin připomíná ve dvou listinách, v první písemnosti, listině knížete Bedřicha datované 23. dubna 1186 se nazývá *quondam prepositus Pragensis, nunc vero frater hospitalis Jerusalem et preceptor Vngarie, Boemie et omnium aliarum terrarum ab oriente et meridie et septentrione adiacentium*,⁷ v listině knížete Konráda Oty vydané v Sadské roku 1189, v době, kdy byla vyhlášena známá statuta, je zmíněn stručněji jako *quondam prepositus et nunc preceptor hospitalis*.⁸ Podobně jeho nápisová pečeť,

uzzüge. Berlin 1880, s. 14–35; Riley–Smith, J.: *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050–1310*. London 1967, s. 117. K titulaci johanitských velmistrů srov. Borchardt, K.: *Spendenaufrufe der Johanniter aus dem 13. Jahrhundert*. Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte 56, 1993, s. 10–11, 13.

5 *Der Johanniterorden/Der Malteserorden*. Der ritterliche Orden des hl. Johannes vom Spital zu Jerusalem. Hrsg. von A. Wienand in Verbind. mit. C. W. v. Ballestrem u. A. v. Cossel. Köln 1988³, s. 617–618.

6 O hodnostech v johanitském řádu viz Borchardt, K.: *c. d.*, s. 11–13; Miltzer, K.: *Die Entstehung der Deutschordensballeien im Deutschen Reich*. Quellen und Studien zur Geschichte des deutschen Ordens 16, Marburg 1981², s. 11–14, 18–23. Jen ojedinele užívali titul *praepositus*, resp. spojení *provisor atque prepositus, institutor ac prepositus*, pro hlavu johanitského řádu papežové v letech 1113–1153; viz *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de St. Jean de Jérusalem I (= Cartulaire I)*. Ed. par J. Delaville le Roulx. Paris 1894, č. 30, 48, 72, 113, 217; Hiestand, R.: *Papsturkunden für Templer und Johanniter*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.–hist. Klasse Nr. 77. Göttingen 1972, č. 1; Nr. 135. Göttingen 1984, č. 1, 2, 4, 7. V té době však nebyla titulatura ustálená a mistr (velmistr) byl označován také *praepositor, provisor, procurator, custos ac gubernator* apod., než v papežské kanceláři převládalo označení *magister*; srov. Hiestand, R.: *Die Anfänge der Johanniter*. In: *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Hrsg. v. J. Fleckenstein u. M. Hellmann. Sigmaringen 1980, s. 77.

7 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (= CDB I)*. Ed. G. Friedrich. Pragae 1904–1907, č. 310; *Cartulaire I*, č. 802.

8 *CDB I*, č. 323; *Cartulaire I*, č. 865: *Ego Martinus, quondam prepositus et nunc preceptor hospitalis, sigillum meum appono. Ego Bernardus, prior Boemie, sigillum meum appono.*

kerou přivěsil k této písemnosti, hlásá FRATER MARTINVS PREPOSITVS;⁹ slovo *frater* upozorňuje na jeho příslušnost k řeholnímu společenství, titul *prepositus* bez lokalizačního adjektiva potvrzuje výše zmíněný předpoklad, totiž, že se označení původní Martinovy hodnosti stalo po vstupu do johanitského řádu jeho příjmením. Přijetí řeholního roucha představovalo svým způsobem vrchol jeho kariéry. Její počátky však sahají téměř o tři desetiletí hlouběji.

Listina, jejíž svědectví by bylo možné v kause našeho Martina považovat za nejstarší, žel zcela neobstojí, neboť jde o falzum, ještě ze 12. století, hlásící se však k 5. srpnu 1146. Mezi svědky této údajné listiny krále (sic!) Vladislava se uvádí na prvním místě proboš a kancléř Gervasius, na druhém potom Martin, *nepos eius*.¹⁰ Bez ohledu na spolehlivost písemnosti zde však vystupuje přibuzenský poměr obou mužů, který ověřují další, bezpochyby důvěryhodné prameny, totiž krevní spříznění vyšehradského probošta a dlouholetého Vladislavova kancléře Gervasia a králova notáře, podkancléře a diplomata Martina, kteří se oba osobně a mimořádně zasloužili o příchod johanitského řádu, jehož hodnostářem se Martin později stal, do českých zemí. Označení *nepos* ve vztahu ke Gervasiovi užívá pro Martina také kronikář Vincencius, když vypráví o jeho roli při sjednávání smíru s byzantským císařem Manuelem I. Komnénem roku 1163.¹¹ Martin, jehož lze spíše považovat za Gervasiova synovce než vnuka,¹² tak již v roce 1163 jako králův důvěrník a hlava českého poselstva vstoupil do nejvyšších sfér tehdejší diplomacie a politiky; aktivně se v Uhrách podílel na ukončení nepřátelství svého pána, českého krále, s byzantským císařem, jež propuklo na základě podpory konkurenčních pretendentů uherského trůnu.¹³

⁹ Státní ústřední archiv Praha. Archiv Velkopřevorství maltéžského, inv. č. 963; vyobrazení viz *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa. Codicis diplomatie regni Bohemiae appendix*. Ed. G. F r i e d r i c h , tab 10/2; J a n , L. : *Pečeti rytířských duchovních řádů v Čechách a na Moravě 1189–1310 (s přihlédnutím k dalšímu vývoji)*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 246, 1987, obr. č. 1.

¹⁰ CDB I, č. 396.

¹¹ *Letopis Vincenciův* ve FRB II, s. 457: *His ita peractis rex Boemie domnum Martinum, curiae suae notarium, quem maxime fidelem sibi dilectum habebat, nepotem domni Geruasii, Visegradensis prepositi et regalis palatii cancellarii, uiri venerabilis et coram deo et hominibus approbati, clericum honestum, eloquentem, cum plurimis et electis regalibus muneribus ad imperatorem Grecum in legationem mittit, quem imperator honorifice susceptum et optime tractatum imperialibus ei plurimis datis muneribus ad regem Boemie remittit feliciter.*

¹² Názory starších autorů na to, zda byl Martin Gervasiovým vnukem či synovcem, přehledně probírá K r i s t e n , Z. : *Dvě neznámé listiny bývalého maltéžského archivu*. (Z dodatku k Friedrichovu Kodexu.) Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie IV, 1957, s. 80, pozn. 5, přičemž se přiklání k variantě, podobně jako autor tohoto příspěvku, že byl spíše Gervasiovým synovcem. M. S k o p a l ve své nejnovější práci o počátcích johanitského řádu v Praze a českých zemích vůbec (*Založení komendy johanitů na Malé Straně*. Příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech. PSH 26, 1993, s. 7–36), problematiku přibuzenského vztahu obou hodnostářů neřeší a Martina označuje za Gervasiova „vnuka“ (*tamtéž*, s. 12), příp. „synovce či vnuka“ (*tamtéž*, s. 21, 33), snad s ohledem na nemožnost zcela jednoznačného závěru (srov. *tamtéž*, s. 12, pozn. 17).

¹³ N o v o t n ý , V. : *Od Břetislava I. do Přemysla I.* České dějiny I 2. Praha 1913, s. 942–

Jako *notarius regis* se znovu připomíná společně se svým strýcem a dalšími svědky v listině Vladislava I., vydané někdy mezi 28. červnem až 28. zářím 1165, pro cisterciácký klášter ve Valdsasích.¹⁴ Ve dvou listinách, jež vznikly mezi 10. březnem a 30. květnem 1169, z nichž jednu vydal král Vladislav (donace johanitskému řádu) a druhou jeho syn, tehdy olomoucký úředník Bedřich (donace rajhradským benediktinům),¹⁵ je již Martin označován jako *prepositus Lutomericensis*; v obou písemnostech zároveň vystupuje vedle Martina, jeho strýce kancléře Gervasia a dalších svědků také podkancléř (*subcancellarius*) Florián. V jiné listině krále Vladislava II., v níž je oznámen úmysl Gervasia a Martina založit kostel ke cti P. Marie u Pražského mostu (pozdější centrum johanitského řádu v Čechách) a uvést k němu novou, zatím blíže nespécifikovanou řeholní instituci (*atque instituendam congregationem religiosorum communis vite virorum*), a hovoří se zde také o králově aktivní účasti na této akci, přičemž tato písemnost musela výšeuvedené Vladislavově dispozici ve prospěch johanitů z 10. března až 30. května 1169 předcházet, se také o Martinovi hovoří jako o podkancléři (*Martini subcancellarii*).¹⁶ Musela tedy být vydána hned v prvních měsících roku 1169, či ještě v závěru roku 1168, jak také dovozují M. Skopal.¹⁷ Krátce po jejím vydání, někdy na samém počátku roku 1169, zřejmě Martin opustil panovnickou kancelář a novým podkancléřem se v prvních měsících tohoto roku stal Florián, který po skonu Gervasiově dosáhl hodnosti kancléře.¹⁸

Proboštem v Litoměřicích zřejmě Martin dlouho nezůstal, neboť od počátku roku 1177, ne-li o dva, tři roky dříve, vystupuje jako *prepositus Pragensis*.¹⁹ Do doby, kdy stál v čele pražské katedrální kapituly, spadá také ochranný list

944; Wostry, W.: *Notar Martin*. Sudetendeutsche Lebensbilder. Hrsg. v. E. Gierach. Reichenberg 1934, s. 48; k dataci též Dvorník, F.: *Manuel I. Komnenos a Vladislav II., král český*. In: *Z dějin východní Evropy a Slovanstva*. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy university, k šedesátým narozeninám. Praha 1928, s. 68–70; k problematice nejnověji Stephenson, P.: *Manuel I Comnenus, the Hungarian crown and the „feudal subjection“ of Hungary, 1162–1167*. Byzantinoslavica 57, 1996, s. 33–59.

14 CDB I, č. 227, s. 204–206.

15 CDB I, č. 246, s. 216–218; č. 247, s. 218–219. K bližší dataci obou písemností srov. Skopal, M.: *c. d.*, s. 25.

16 CDB I, č. 245, s. 214–216; *Cartulaire I*, č. 278.

17 Skopal, M.: *c. d.*, s. 21, 33–35.

18 K datu a okolnostem Gervasiovy smrti viz Wostry, W.: *Kanzler Gervasius*. Sudetendeutsche Lebensbilder. Hrsg. v. E. Gierach. Reichenberg 1934, s. 47; Kristen, Z.: *c. d.*, s. 83–85; Skopal, M.: *c. d.*, s. 20–21, pozn. 50. Gervasius zemřel pravděpodobně na podzim roku 1178, zřejmě od jara byl vážně nemocen a vzdal se v té souvislosti již vyšehradského proboštví. Florián se uvádí jako kancléř v listinách z let 1181, resp. 1180–1182 (CDB I, č. 295, 296), kdy je však jako nástupce Gervasiův v dignitě vyšehradského probošta zmiňován Přemyslovec Břetislav Jindřich. Když se stal Břetislav Jindřich 25. března 1182 pražským biskupem, vystřídal jej Florián v proboštví vyšehradském (CDB I, č. 301); dosáhl tedy dříve úřadu kancléře, než hodnosti probošta. Srov. též Hrubý, V.: *Tři studie k české diplomatice*. Brno 1936, s. 56–59.

19 CDB I, č. 279, 285, 288.

papeže Alexandra III. z 21. října 1178.²⁰ Hlava katolické církve v něm píše Martinovi, *Bragensi preposito*, a Gervasiovi, *quondam ibidem dicto preposito*, že byla zpravena bratrem Carsiliem de Teger (*frater Carsili de Teger frater*), že po dobu nemoci jednoho z nich (nelze pochybovat, že jde o Gervasia, který již složil svoji proboštskou hodnost), škůdci rozchvacují jejich majetek. Papež proto přijímá oba se všemi jejich statky pod ochranu svoji i apoštolských knížat sv. Petra a Pavla, připojuje věčnou klatbu proti všem násilníkům a doporučuje oba duchovní do ochrany českého knížete a jeho manželky. Nelze vyloučit, že právě posel, který zpravil papeže o uvedených protivenstvích, Carsilius de Teger, byl členem johanitského řádu vracejícím se z Čech.²¹ O proboštech Martinovi a Gervasiovi (*M. et G. prepositis*) jako o budovatelích pražského kostela Panny Marie se hovoří také v protekční listině papeže Lucia III. z 23. října 1182, která je určena *dilectis filiis fratri Bernardo preceptoru et aliis fratribus hospitalis Jerosolimitani in Boemia, Polonia et Pomerania constitutis*;²² jmenování obou mužů s jejich proboštskými hodnostmi je však užito beze vztahu k reálnému času, neboť Gervasius byl v té době již asi čtyři roky mrtev.

Jako pražský probošt se Martin připomíná naposledy v listinách knížete Bedřicha z roku 1181 a Čěče ze Železnice, která vznikla někdy mezi rokem 1180 a 25. březnem 1182.²³ V této době však došlo v jeho životě k zásadnímu zlomu. Martin se zřekl proboštsví pražského kostela a vstoupil do řádu sv. Jana Jeruzalémského, jehož příchodu v předchozích létech tak aktivně napomáhal. To dosvědčuje již citovaná listina knížete Bedřicha z 23. dubna 1186, v níž Martin vystupuje jako řádový preceptor v Uhrách, Čechách a všech dalších zemích sousedících s nimi na východě, jihu i severu a zároveň se zde pravi, že *licentiam redeundi, Jerosolimam, de qua ante triennium fere transmissus huc fuerat, petere cepit*.²⁴ Lze tedy předpokládat, že Martin se nejspíše v roce 1182 (v papežské protekci z tohoto roku se o něm nemluví, neví se tedy o jeho příslušnosti k johanitům, ani o případné řádové hodnosti) vydal do Jeruzaléma, kde vstoupil do řádu a v dalším roce, 1183, což odpovídá dle listiny z roku 1186 (*ante triennium*) se vrátil do Čech již v hodnosti řádového preceptora.²⁵

Martinova cesta do Jeruzaléma v roce 1182 však nezůstala jeho jedinou návštěvou křesťanského Zámorí. Do Palestiny se znovu vypravil po několika málo

²⁰ Kristen, Z.: c. d., s. 77–86.

²¹ Je jen velmi málo pravděpodobné, že by mohl být totožný s bratrem Garsiliem (Garclou) de Lisa, velkopreceptorem *in partibus cismarinis* v roce 1199 (*Cartulaire I*, č. 1056).

²² *CDB I*, č. 298, s. 268; *Cartulaire I*, č. 643. Bernard je jako český převor poprvé uveden v listině převora svého řádu u sv. Jiljí v Benátkách Ercimbalda (Archumbalda) vydané v lednu 1181 (*CDB I*, č. 293, s. 262): *Ego Bernardus, prior Boemie subscripsi*.

²³ *CDB I*, č. 295, 296.

²⁴ *CDB I*, č. 310, s. 280–283. Vydavatel prvního svazku *CDB G*. Friedrich listinu považuje za podezřelou, V. Hrubý: c. d., s. 121, pozn. 359, ji, resp. její obě verze, přesvědčivě hájí.

²⁵ Srov. Kristen, Z.: c. d., s. 85; Luttrell, A.: *The Hospitaller Province of Alamania to 1428*. In: Ritterorden und Region – politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter. Hrsg. v. Z. H. Nowak. Toruń 1995, s. 23.

letech, tamní poměry se však zatím radikálně změnily. Velmistř Roger des Moulins, který na počátku podzimka 1184 společně s velmistřem templářů Arnoldem de Torroga, jenž však zemřel již 30. září 1184 ve Veroně, kde se měli setkat s císařem a papežem,²⁶ a jeruzalémským patriarchou Herakliem zamířil na evropské panovnické dvory, aby vyzýval k boji proti Saladinovi, padl 1. května 1187 u Cressonských pramenů severovýchodně od Nazaretu a zakrátko nato, 3. a 4. července 1187, utrpělo křesťanské vojsko katastrofální porážku od Saladinových mužů u Hattinských rohů.²⁷ Nejcennější relikvie, svatý kříž se stal kořistí nevěřících, král Guy (Guido) z Lusignan se svými barony a velmistřem templářů Gerardem de Ridefort padl do zajetí, více než 230 templářů a značný počet johanitů však nechal vítězný muslimský vládce popravit. Křesťanské panství se hroutilo jak domeček z karet, pevnosti se vzdávaly a cesta k Jeruzalému otevírala. Saladinovy jednotky vstoupily po krátkém obléhání do města 2. října 1187, když početně nedostatečná a nezkušená posádka pod vedením Baliana z Ibelinu kapitulovala. Bohatší obyvatelé se vykoupili a zamířili k pobřeží, tisíce chudáků odváděli vítězové do otroctví.²⁸ Jen johanitský špitál

- ²⁶ Borchardt, K.: c. d., s. 37; Runciman, S.: *Geschichte der Kreuzzüge*. München 1989 (původní vydání *A History of the Crusades I–III*, Cambridge 1950–1954), s. 743; Röhricht, R.: *Geschichte des Königreichs Jerusalem (1110–1291)*. Innsbruck 1898, s. 412–414; Röhricht, R.: *Geschichte der Kreuzzüge im Umriß*. Innsbruck 1898, s. 123–124; Bulst-Thiele, M. – L.: *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri*. Untersuchungen zur Geschichte des Tempelordens 1118/1119–1314. Göttingen 1974, s. 102.
- ²⁷ Runciman, S.: c. d., s. 753–768; Riley-Smith, J.: c. d., s. 65, 85–89; Röhricht, R.: *Geschichte des Königreichs*, s. 424–425, 431–440; Röhricht, R.: *Geschichte der Kreuzzüge*, s. 127–133; Borchardt, K.: c. d., s. 36; Bulst-Thiele, M. – L.: c. d., s. 111–117; detailně k problematice bitvy u Hattinu Herde, P.: *Die Kämpfe bei den Hörnern von Hattin und der Untergang des Kreuzritterheeres (3. und 4. Juli 1187)*. Eine historisch-topographische Untersuchung. Römische Quartalschrift 61, 1961, s. 1 nn., a nejnověji také jednotlivé příspěvky sborníku *The Horns of Hattin*. Proceeding of the Second Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East. Ed. by B. Z. Kedari. Jerusalem – Haifa 1992.
- ²⁸ Runciman, S.: c. d., s. 765–767; Röhricht, R.: *Geschichte des Königreichs*, s. 441–442. Snad v průběhu bojů roku 1187, ale zřejmě již o něco dříve, ztratil v Palestině s největší pravděpodobností život jeden z významných českých šlechticů, Petr, syn Milhostův (*nobilis vir P., miles de Boemia*), jak vysvltá z listiny papeže Klementa III. z 12. října 1188 (CDB I, č. 319; *Cartulaire I*, č. 861): *Quo facto idem P. Ierosolimam est transmissus ibique cum illa multitudine, que peccatis exigentibus hominum ab inimicis fuit christiane fidei superata, mortem, ut dicitur, subiit temporalem*. Ještě před svým odchodem však Petr, v roce 1175 označovaný jako *prefectus de Deruic* (CDB I, č. 278), společně se svojí manželkou, matkou, tetou a neteří *habitus hospitalis accepit atque in facie Pragensis ecclesie professionem faciens in manu B. (ernadi) prioris*, tedy vstoupil do johanitského řádu, jemuž odevzdal také veškerý svůj majetek. Na jeho přání vybudoval pfevor Bernard v Manětíně ženský klášter, v němž měly Petrovy přibuzné strávit zbytek svého života; to vše se s největší pravděpodobností stalo již před rokem 1182, kdy papež Lucius III. ve své protekční listině připomíná *ecclesiam Manetin, in qua sorores vestre morantur* (CDB I, č. 298; *Cartulaire I*, č. 643). Po Petrově odchodu a smrti však vznikly řádu s jeho přibuznými velké mrzutosti. Manželku (není jisté, zda již jako vdovu) odvedl její otec z kláštera a znovu prodal, matka nedokončila cestu do Jeruzaléma zpronevěřivši tak 30 hřiven a společně s dal-

ponechal Saladin po jeden rok v provozu a v něm deset řádových bratří, aby se starali o tamní nemocné.²⁹

Krátce po těchto událostech, hned následujícího roku, se na východ opět vydal bratr Martin. V říjnu 1188 se totiž zúčastnil zasedání generální kapituly, která se odbývala v tehdejší sídle řádového vedení, na hradě Margatu. V listině, již potvrdil na této kapitule velmistr Armengaud d' Asp řeholi sestřám svého řádu v Sigeně, se Martin uvádí mezi svědky a pečetiteli společně s velkým komturem Borellem, preceptorem Itálie Archumbaldem (Erchenbaldem), převorem Německa Arlabaudem (Arleboldem), maršálkem Lambertem a Jofridem de Andavilla.³⁰ Delaville čte ve své edici *fratris Martini, prepositi*, jako by slovo *prepositus* označovalo Martinovo postavení v řádu, u vědomí výše uvedených zjištění by však i v tomto případě bylo vhodnější číst *fratris Martini Prepositi*. Martin je tentokrát uveden bez řádové hodnosti, což lze vyložit buď jako opomenutí, či spíše předzvěst chystané změny. Nelze však pochybovat, že jeho původně vysoké postavení v řádové hierarchii bylo důvodem cesty do Zámofí a účasti na generální kapitule. V Sadské, kde pečetil roku 1189 společně s českým převorem Bernardem, se opět nazývá *preceptor hospitalis*, i když není zmíněno pole působnosti jeho funkce. Okolnost, že je uveden před převorem Bernardem, však nemusí naznačovat jeho nadřazené postavení, nýbrž spíše počtu plynoucí z předchozích zásluh u českého dvora.³¹

Poslední připomínkou Martinova postavení v řádu a zároveň poslední zmínkou o jeho osobě v soudobých pramenech vůbec, je právě uvedený list johanitského velmistra Geoffroye de Donjon z roku 1193, v němž je Martin nazýván převorem v Uhrách. Lze samozřejmě zvažovat, zda byl v rámci neustálené řádové praxe konce 12. století nazván jen podle jedné ze zemí, které měl jako velký preceptor, neboť tak lze jeho funkci z roku 1186 interpretovat,³² na starosti a v níž zároveň vykonával úřad převora osobně, či zda byla v uvedené době jeho

ším synem Milhostem poškodila johanitské statky, jejichž část, včetně Manětína, věnovala řádu Božího hrobu na Zderaze, čímž uvrhla řád sv. Jana do nepřijemného sporu s touto institucí. (CDB I, č. 319, 332, 333, 349; *Cartulaire I*, č. 861, 913, 921, 959; srov. Borchardt, K.: *Military Orders in East Central Europe: The first hundred years*. In: *Autour de la première croisade: Actes di Colloque de la Society for the Study of the Crusades and the Latin East*. Ed. par Michel Balard. Byzantina Sorbonensia 14, 1996, s. 250). Celý případ, který skončil uznáním johanitských nároků, přináší poněkud překvapivé poznání, že řádové sliby (a v případě Petra a jeho příbuzných nešlo dle dikce listin o pouhou konfraternitu) mohly zrušit slib manželství.

29 *Cartulaire I*, č. 847, s. 527: „... et ipse Saladinus in domo hospitalis permisit remanere decem de fratribus hospitalis ad custodiendum infirmos usque in unum annum“; srov. Borchardt, K.: *Spendenaufufe*, c. d., s. 38

30 *Cartulaire I*, č. 860, s. 547.

31 Viz pozn 7 a 8.

32 K promiskuitnímu uvádění titulů preceptor, prior, magister, procurator, provisor viz Luttrell, A.: c. d., s. 25; Militzer, K.: c. d., s. 11–14, 18–21; Borchardt, K.: *Spendenaufufe*, s. 13 nn. Martina považuje podle jeho titulu z 23. dubna 1186 (viz pozn. 7) za velkopreceptora pro Uhry a Čechy, resp. sousední země (Polsko, Pomorany, Slavonii, snad Rakousko – pozn. aut.), také Luttrell, A.: c. d., s. 25, 28.

funkce omezena jen na Uhry. V prvním případě by to znamenalo, že zůstal i po návratu z Palestiny preceptorem Uher, Čech a sousedních zemí na severu, východě a jihu, tedy jakéhosi hraničního území západního křesťanství (pak by ovšem roku 1188 musel být jeho titul opomenut).³³ Potom by český převor Bernard připomínaný v letech 1181–1194,³⁴ jemuž podléhaly také nejstarší řádové majetky v Polsku a Pomořansku,³⁵ byl stále jeho podřízeným. Pokud by ovšem po návratu z Palestiny zůstal pouze *prior (preceptor)* in Ungaria, bylo by možné předpokládat, že stanul na stejné úrovni jako český převor Bernard či německý převor Erlebold známý z let 1187 a 1188 a jeho dřívější hodnost velkého preceptora zanikla. Jde o otázku, na kterou snad vůbec nelze dát stoprocentní odpověď;³⁶ v každém případě však lze říci, že svazek Čech, Polska a Uher (a snad i Rakouska ?) skončil bez perspektivy. Není ovšem jisté, zda se tak stalo v Palestině roku 1188 (a Martin se vrátil „jen“ jako převor v Uhrách) nebo až po jeho smrti, která jistě následovala nedlouho po roce 1193. Jisté je, že v prvních čtyřech desetiletích 13. století přetrvalo spojení Čech, Moravy, Slezska a Polska, resp. Pomořanska, aniž by bylo doložitelné zapojení těchto zemí do nějakého ještě vyššího správního celku.³⁷ Teprve v polovině 13. století se vytváří nový velkopreceptorát, jemuž stojí v čele *summus* či *magnus preceptor* pro Německo, Čechy, Moravu a Polsko, jemuž podléhá také Rakousko, Dánsko a někdy též Uhry, i když v tomto případě jde jen o výjimky, neboť Uhry a Slavonie mívají zvláštního představeného.³⁸

33 Tato možnost je však málo pravděpodobná, neboť ostatní hodnostáři jsou uvedeni se svými tituly dokonce podle jakési hierarchie, kdy jako první je jmenován velký komtur Vilém Borell.

34 C D B I, č. 293 (1181 mense ian.): *Bernardus, prior Boemie; CDB I, č. 298; Cartulaire I, č. 643* (1182 oct. 23.): *Bernardo preceptoris et aliis fratribus hospitalis Jerosolimitani in Boemia, Polonia et Pomerania constitutis; CDB I, č. 319; Cartulaire I, č. 861* (1188 oct. 12): *in manu B. prioris; CDB I, č. 318; Cartulaire I, č. 839* (ante 1188): *Bernardi magistri eiusdem hospitalis in Boemia; CDB I, č. 323; Cartulaire I, č. 865* (1189): *Bernardus, prior Boemie; CDB I, č. 349; Cartulaire I, č. 959* (1194): *fratres hospitalis, Bernardus scilicet prior et Meinardus preceptor.*

35 Tomu odpovídá formulace adresy papežské protekce z 23. října 1182 – srov. pozn. 34.

36 *Arleboldus prior Alemannie* je připomínán v roce 1187 a 1188 (*Cartulaire I, č. 825, 860*); srov. Borchardt, K.: *Spendenauftrufe*, s. 13; Luttrell, A.: c. d., s. 25.

37 Srov. Luttrell, A.: c. d., s. 25–28. S výkladem K. Militzera: c. d., s. 20, že území původně podléhající preceptoru pro Uhry, Čechy a další země, tedy Martinovi, bylo podřízeno ještě před koncem 12. století převoru pro Německo a že preceptor pro Čechy a okolní země byl na počátku 13. století závislý na převoru Alemannie, nelze souhlasit, neboť pro to neexistuje sebemenší důkaz. Podřízenost řádových domů v Poznani (Velkopolsko), Stargardu a Lubieszewu (Pomořansko) moravskému převorovi potvrdil na konci března 1238 papež Řehoř IX. (*Kodeks dyplomacyjny wielkopolski I, č. 208; Cartulaire II, č. 2191, 2193, 2194*; srov. Gasiorowski, A.: *Najstarsze dokumenty poznańskiego domu joannitów*. Studia źródłoznawcze 9, 1964, s. 52, 58).

38 Srov. Luttrell, A.: c. d., s. 24, 28–29. Bratr Clemens, *magnus preceptor* pro Německo, Čechy, Moravu a Polsko, je poprvé připomínán v roce 1249 (*Cartulaire II, č. 2493*). V roce 1252 mu podléhal převor pro Polsko Gedolf (*Cartulaire II, č. 2611*), v roce 1253 komtur pražské komendy Jan (*ego Iohannes, dictus magister domus sancte Marie ad pedem pontis in Praga, voluntario concurrente assensu capituli nostri et domino Clemente, pre-*

Jak již bylo uvedeno, obsahem velmistrova listu určeného převoru Martinovi, jsou především informace o úmrtí některých významných osobností z nepřátelského tábora. Prvním z nich je jistý „Mestoch“, o němž se praví, že pocházel ze slavného rodu a byl proslulým válečníkem. Jde bezpochyby o kurdského emíra Sajfaddína Alí al Maštúba, významného Saladinova vojenského velitele a druhého guvernéra Akkonu, který na přelomu ledna a února 1191 přivedl do tohoto města obléhaného křížáckým vojskem čerstvé síly a postavil se tak po bok prvnímu guvernérovi Baháaddínovi Karakúšovi, kde setrval až do kapitulace na počátku července 1191.³⁹ Sajfaddín al Maštúb, kterého latinští kronikáři označovali jako *Mestoc*, *Mestoch* či *Mustop*, zůstal v křesťanském zajetí až do 16. dubna 1192, kdy byl za vysoké výkupné propuštěn. Stal se správcem Nablusu, zúčastnil se dalších válečných akcí i mírového vyjednávání mezi Saladinem a Richardem Lví srdce a zemřel na samém počátku listopadu 1192.⁴⁰ Velmistr johanitů klade jeho smrt nedlouho po měsíci září (*proxime post Septembrem*).

Druhým, o jehož smrti se hovoří, je *vetus dominus Assiriorum*. Pod tímto poněkud záhadným označením se skrývá Stařec z Hor (Šajch al-džabal), hlava ismáilovské sekty Assassínů (spíše bychom tedy očekávali *vetus dominus Assassinatorum*), kteří prosluli především organizovaným vražděním politických a náboženských odpůrců. Stařec z Hor sídlil v horské pevnosti Alamútu v pohorí Elburs (jižně od Kaspického moře), odkud vysílal zfanatizované vybrané příslušníky sekty (*fidáijjún*; jinak též *haššášún*, požívači hašiše, odtud slovo v románských jazycích označující „vraha“ – *assassin*, *assassino*, *asesino*) vraždit mocné okolního světa. Kolem roku 1140 se příslušníci sekty usídlili také v sousedství křížáckých států, v syrském pohorí Ansárija. Nejvýznamnějším Starcem z Hor, neboť šlo o titul představeného sekty, byl Rašídaddín Sinán, který zemřel na počátku roku 1193.⁴¹ Byl odpovědný za vraždu markýze Konráda z Montferratu, zvoleného krátce předtím za jeruzalémského krále, jehož prokláli dva příslušníci sekty 28. dubna 1192 na akkonské ulici. I když současníci obviňovali

ceptore sancte domus hospitalis Iherosolymitani per Alemanniam, Boemiam, Moraviam et Poloniam – CDB V-1, č. 12), který byl roku 1255 českým převorem (CDB V-3, č. 1023; *Cartulaire II*, č. 2713). K poměrům v českých zemích srov. též J a n, L.: *Hodnostáři rytířských duchovních řádů na dvorech posledních Přemyslovců*. In: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. (v tisku), k poměrům v Uhrách a Slavonii D o b r o n i é, L.: *Viteški redovi*. Templari i ivanovci u Hrvatskoj. Zagreb 1984.

³⁹ R ö h r i c h t, R.: *Geschichte des Königreichs*, s. 467, 503, 508, 544, 560–563, 565.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 596, 617, 640, 643, 656. Muslimští kronikáři nejsou jednotní v udání data jeho smrti; objevuje se 1., 4. a 5. listopad 1192 (*tamtéž*, s. 656, pozn. 1).

⁴¹ Zakladatelem sekty, prvním Starcem z Hor, byl Hasan ben as-Sabáh, který se zmocnil kolem roku 1090 Alamútu, odkud on i jeho nástupci šířili svoji moc do dalších oblastí Persie a jejího sousedství (*Lexikon des Mittelalters I*, – heslo *Assassinen*, od. 1118; T a u e r, F.: *Svět islámu*. Jeho dějiny a kultura. Praha 1984, s. 132). Srov. též: L e w i s, B.: *The Assassins. A Radical Sect in Islam*. London 1967 (německý překlad *Die Assassinen. Zur Tradition des religiösen Mordes im radikalen Islam*. Frankfurt am Main 1989); H e l l m u t h, L.: *Die Assassinenlegende in der österreichischen Geschichtsdichtung des Mittelalters*. AÖG 134. Wien 1988.

především anglického krále Richarda a také samotného Saladina, že si vraždu objednali, šlo ve skutečnosti o nemilosrdnou pomstu Starce z Hor, jehož kupci byli okradeni v tyrském přístavu Konrádovými lidmi a markýz odmítl poskytnout zadostiučinění. Vyloučit však nelze ani obavu Starce z Hor ze schopného křesťanského panovníka v blízkosti jeho syrských území.⁴²

Třetím, jehož skon je zaznamenán, je Saladinův bratr, *dominus terre de Ieman*. Jde bezpochyby o sultánova nejstaršího sourozence Túránšáha, který v letech 1173–1174 ovládl knížectví v Saná a Zabídu a stal se tak, samozřejmě pod svrchovaností hlavy ajjúbovské dynastie, pánem Jemenu. Po jeho smrti, někdy na přelomu let 1192/1193, převzal vládu nad jihoarabským panstvím další z bratří jménem Tochtekin.⁴³

Soldanus de Yconio, uváděný následovně, není nikdo jiný než Kílič Arslan II., sultán rúmských Seldžuků, který ovládal ze svého sídelního města Konye, původně byzantského Ikonía, v podstatě celou střední Anatólii. Tento ambiciózní kníže, často válčící se svými danišmendovskými sousedy i emírem z Mosulu a Aleppa Núraddinem, vítěz nad byzantským císařem Manuelem I. Komnénem v bitvě u zničené kappadocké pevnosti Myriokefalón 17. září 1176, se v rámci postupu proti Byzancím snažil sblížit s římským císařem Friedrichem I. Barbarossou, což dosvědčuje poměrně četný diplomatický provoz mezi oběma panovníky i nerealizovaný plán svatby Barbarossoviny dcery s ikonijským sultánem. I přes sliby, které dal rudovousému císaři, Kílič Arslan nechtěl nebo nemohl zajistit na jaře 1190 Friedrichovu dobře organizovanému vojsku klidný průchod svým maloasijským panstvím. Hlavním kritikem smírného přístupu k západním bojovníkům byl zřejmě nejstarší z Kíličových deseti synů Kutbeddín, s jehož oddíly se kolem poloviny května v okolí Ikonía říšská expedice několikrát ostře srazila, aby si nakonec vymohla přístup do města, které mezitím sultán se svým dvorem opustil. Opozice, kterou zvedl proti otci na sklonku jeho života Kutbeddín, vyústila do následných zmatků mezi dědici starého sultána, který zemřel 25. nebo 26. srpna 1192, jak se o tom ostatně zmiňuje náš pramen.⁴⁴

A konečně poslední informace o úmrtí se týká samotného Saláhaddína Júsúfa ben Ajjúba, známého v západní historiografii pod latinizovaným jménem Saladin. Zemřel, přesně jak to uvádí velmistruv list, jako čtyřiapadesátiletý ve středu 3. března 1193. Svým dědicům zanechal obrovskou říši zahrnující Sýrii, Mezopotámii, Egypt a Arabský poloostrov s Jemenem. Vítězství u Hattínu v roce 1187 mu přineslo Jeruzalém se značnou částí latinského království, tripoliského

⁴² R ö h r i c h t , R . : c . d . , s . 614 – 616; R u n c i m a n , S . : c . d . , s . 838.

⁴³ *The Encyklopedia of Islam*. New Edition I, A–B, Leiden – London 1960, heslo *Ayyúbids*, s. 798–805; R u n c i m a n , S . : c . d . , s . 853; T a u e r , F . : c . d . , s . 138.

⁴⁴ *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I.* Hrsg. v. A. Chroust. MGH SS. Nova series V. Berlin 1928, s. 15, 67, 76, 78, 81, 84–85, 87–89, 127–128, 150–151, 156–157, 160, 162, 164, 166–167, 169–171, 174, 177; *Lexikon des Mittelalters VI*, heslo *Qilič Arslan II.*, od. 346–347; R u n c i m a n , S . : c . d . , s . 713–715, 783, 786–788; R ö h r i c h t , R . : c . d . , s . 303, 355–356, 358, 489, 493, 495, 519, 594, 657, pozn. 3.

hrabství i antiochijského knížectví, vojenské operace, jež probíhaly v rámci třetí křížové výpravy, zakončil prostřednictvím vyslanců kompromisní smlouvou s králem Richardem a dalšími křesťanskými představiteli 2. září 1192. Nejstarší z jeho sedmnácti synů Málík al-Afdal (*alter in Damasco* velmistroy zprávy), se stal formální hlavou ajjúbovského rodu, pánem Damašku, Jeruzaléma a Sýrie, druhý syn, Málík al-Aziz, do té doby místodržící v Egyptě, se prohlásil tamním nezávislým sultánem (*alter in Babilonia*) a ochotu podřídit se nejstaršímu bratru nejevil ani třetí Málík as-Záhir, který ovládal Aleppo a okolní končiny (*alter in Halappia*). Jeden z mladších bratří, Khidr, pán Hauránu, se al-Afdalovi podřídil, zatímco Saladinův bratr Tochtekin si podržel Jemen a další z bratří, který sehrál tak významnou roli při vyjednávání Richarda Lvího srdce se Saladinem, Sajfuddín al-Málík al-Ádil (Safadin), ovládal bývalé francké Zajordání a okolí Edessy. Mnohá další, menší léna podrželi Saladinovi emíři a velitelé. Z bratrovražedné války, která se rozpoutala krátce po sultánově smrti a o jejímž počátku přináší informaci velmistr johanitů, nakonec vyšel díky své obratnosti vítězně Saladinův o sedm let mladší bratr al-Ádil, který se zmocnil Egypta a na konci roku 1201 se stal nominální hlavou Ajjúbovců.⁴⁵

Na závěr svého listu převoru Martinovi velmistr johanitů již jen hořce konstatuje, že po ztrátě území nebude lehké Kristovo dědictví (*hereditas Christi*) znovuzískat a že země, kterou nadále křesťané drží, zůstává „in triviis“ a je opuštěná všemi obyvateli. Relace Geoffroye de Donjon neoplývá květnatostí ani šíří informací, k níž má blíže známý list, jež adresovalo vedení johanitského řádu, reprezentované za sedisvakance po smrti Rogera des Moulins velkým komturem Vilémem Borellem, v srpnu 1187 řádovému převoru v Itálii Archumbaldovi, obsahující popis bitvy u Hattinu, a do jisté míry také kratší dopis Terrica, dřívějšího velkého komtura templářů a v té době zástupce zajatého velmistra, z počátku roku 1188, jímž informoval anglického krále Jindřicha II. o ztrátě Jeruzaléma, či list nového velmistra johanitů Armengauda d' Asp ze závěru roku 1188, ve kterém zpravuje rakouského vévodu Leopolda o vývoji poměrů ve Svaté zemi po hattinské porážce.⁴⁶ Velmistr de Donjon podává v pouhém výčtu informace o smrti jednotlivých reprezentantů islámského světa, jde však o osobnosti velmi významné, které ovlivňovaly vývoj v rozsáhlé oblasti a jejich skon měl bezprostřední dopad na politické i vojenské postavení torza křesťanského panství v Zámofí.

⁴⁵ R ö h r i c h t , R . : *c. d.*, s. 648–650, 657–660; R u n c i m a n , S . : *c. d.*, s. 831, 846–847, 853–857; *Lexikon des Mittelalters I*, heslo *Al-Ádil*, od. 152; heslo *Ayyúbiden*, od. 1315–1316. K Saladinově osobnosti srov. též L a n e – P o o l e , S . : *Saladin and the fall of the Kingdom of Jerusalem*. London – New York 1898; G i b b , H . A . R . : *The History of Saladin by the Kátib Imád ad-Dín al-Isfahání*. Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes 52, 1953/55, s. 98–115; G i b b , H . A . R . : *The Rise of Saladin, 1169–1189*. In: *A History of the Crusades I*. Ed. K. M. Setton. Philadelphia 1958, s. 563–589; M u s c a , G . : *Saladino*. In: *Le Crociate. L'oriente e l'occidente da Urbano II a sán Luigi 1096–1270*. Ed. M. Rey-Delqué. Milano 1997, s. 163–166.

⁴⁶ *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges*, s. 2–5; *Cartulaire I*, č. 832, s. 518–519; č. 847, s. 527; srov. B u l s t – T h i e l e , M . – L . : *c. d.*, s. 117.

Velmistrův list bývalému proboštu Martinovi však nezůstává v poměrně bohatém diplomatickém materiálu johanitského řádu osamoceným. J. Delaville Le Roulx publikoval ve svém diplomatárii textově téměř shodnou písemnost, kterou odeslal 30. dubna (*in exitu aprilis*) 1193 velmistr Geoffroy de Donjon bratru *W.(illelmo) de Villeruns, preposito ultramarino*.⁴⁷ I tohoto řádového hodnostáře je možné vcelku bez obtíží identifikovat. Jde o Viléma de Viliers, který zastával roku 1192 úřad komtura v Akkonu, v uvedeném roce 1193 vystupuje jako *prepositus ultramarinus*, což J. Riley–Smith vykládá logicky jako hodnost velkoreceptora v Zámorí, míněno ovšem z hlediska Palestiny, tzn. v západní Evropě; dosah pravomoci tohoto hodnostáře byl omezen na sever Pyrenejského poloostrova, území dnešní Francie a Belgie. V roce 1199 působil jako převor v Anglii a v letech 1207–1208 byl převorem francouzským.⁴⁸

V první řadě poněkud udiví Viliersův titul, neboť je označen vlastně jako *prepositus* neboli probošt pro Zámorí, a nikoli, jak by bylo lze očekávat – (*summus, magnus*) *preceptor ultramarinus*. Jak již bylo uvedeno, titul *prepositus* byl užit pouze v několika málo případech v papežských listinách nejstaršího období pro hlavu řádu.⁴⁹ Použití tohoto neobvyklého a pro závěr 12. století, kdy jsou frekventovány tituly *preceptor*, *prior* a *magister* pro hodnostáře stojící v čele řádových správních celků, naprosto překvapivého označení navozuje domněnku, že pisaf zkrátka udělal chybu, že slovo *preposito* opsal z nějaké jiné předlohy a nenamáhal se s jeho opravou. Touto předlohou mohl být právě velmistrův list bývalému proboštu Martinovi, který v adrese začíná obdobným způsobem, totiž: *fratri M. (P)raeposito*. Zdá se, že tuto domněnku potvrzují další skutečnosti. Z listu Vilémovi de Viliers vypadla informace o smrti pána Jemenu Túráníšaha (může jít samozřejmě jen o chyby pozdějšího opisovače, neboť ani tento list se nedochoval v originále, nýbrž byl pojat do análů opatství ve francouzském Anchinu), a přidána je naopak pasáž týkající se Saladinových synů: *sed alter ad dominium alterius et terre ejus potius intendit*. Dále je v této písemnosti drobně vylepšen styl, namísto pomocných sloves (*sunt, est*) jsou užitá slovesa dějová (*aguntur, factus est*), zpráva o smrti al–Maštúba je místo *mortuus est* formulována *vitam suam terminavit* a odlišně je také označena středa, úmrtní den Saladinův (*die que dicitur mercurii*). Dvakrát je také vloženo spojení *exorta est*, týkající se vždy sváru pozůstalých dědiců. V závěru se praví, že země, již drží křesťané a je vylidněna, *in treugis manet*, tzn. zůstává v míru, a nikoli nesmyslně *in triviis*, tedy na rozcestí (což lze vyložit jako chybu opisovače bamberského kláštera). Ostatní odlišnosti jsou již nepodstatné, jde většinou jen o pravopisné varianty. To vše naznačuje, že velmistrův list převoru Martinovi byl pravděpodobně sestaven jako první, a relace určená preceptoru Viliersovi vznikla následně.

Tím lze ovšem zpřesnit dataci velmistra listu Martinovi na 30. dubna 1193, neboť není pravděpodobné, že by oba listy byly napsány v delším časovém od-

47 *Cartulaire I*, č. 945, s. 597–598.

48 *Cartulaire I*, č. 919, 945; II, č. 1243, 1283; Riley–Smith, *J.:c. d.*, s. 366.

49 Viz pozn. 6.

stupu. U vědomí obsahu obou listů poněkud zaráží, že mezi uvedenými událostmi nenalzáme dvě, jež stály bezesporu v popředí zájmu západního křesťanského světa, totiž násilná smrt Konráda z Montferratu (28. dubna 1192) a pětileté příměří uzavřené mezi muslimy a křesťany (2. září téhož roku).⁵⁰ Vysvětlení lze snad hledat v předpokladu, že o těchto událostech byli řádoví představitelé v Evropě svým centrem informováni již o něco dříve; nelze totiž vyloučit pravidelný tok informací mezi centrálou v Palestině a filiálkami v jednotlivých evropských zemích. Domnívám se, že oba listy, převoru Martinovi a velkému preceptoru Vilémovi de Viliers, jsou toho důkazem. Obě písemnosti, určené dvěma, navzájem dosti vzdáleným adresátům, představují nejspíše jakési interní řádové „noviny“. Domněnka, že také jiné listy, jako např. ten ze srpna 1187 o hattinské bitvě, dochovaný s adresou italského převora Archumbalda, dospěly k představitelům řádu ve střední Evropě, je v této souvislosti více než lákavá.

Zároveň se nabízí jiná otázka: Proč nebyly informace velmistra listu použity žádným z kronikářů v českých zemích? Jistě ji lze odbyt odpovědí, že list byl určen Martinovi jakožto uherskému převorovi a české prostředí se s ním nikdy neseznámilo. Protiargumentem však může být velmi raný (cca. 1200) opis listu v bamberském klášteře, v prostředí od Uher přece jen vzdáleném, i pravděpodobnost, že dopisu o stejném obsahu se v tomto případě dostalo i českému převoru Bernardovi. Na základě všeho, co víme o kontaktech evropských struktur řádu se zámořským centrem, je nutné předpokládat poměrně solidní informovanost řádových špiček o událostech v Palestině a jejím okolí. Chabou úroveň zpráv soudobých kronikářů v českých zemích o těchto dějích lze pak spíše než jakési informační bariéry ze strany johanitů přisoudit slabému zájmu domácích intelektuálních špiček o záležitosti vzdálené, bez vážnějšího vztahu k chodu vnitřních věcí.⁵¹

Že se situace v podstatě opakovala o sto let později, dosvědčují další, dosud opomíjené prameny. Myslím tím tři formuláře ze sbírky pražského biskupa Tobiáše z Bechyně. V prvním doporučuje římský král Rudolf Habsburský biskupova synovce Tobiáše z Benešova, který se rozhodl cestovat do Zámorí a tam se zúčastnit bojů s muslimy (*laudabili et salubri peregrinationis assum-*

⁵⁰ Srov. pozn. 42 a 45.

⁵¹ Z domácích kronik uvádí záznam o dobytí Jeruzaléma v roce 1187 jen Druhé pokračování Kosmovo k roku 1188: *Iherosolima a paganis obsessa est et tradita Saladino* (FRB II, s. 280), dále Anály pražské se správným letopočtem 1187: *Hoc anno capta est terra Jerosolimitana a Sarracenis* (FRB II, s. 379), stuttgartský rukopis Análů Jindřicha Heimburškého k roku 1190: *Jerosolima, que erat in potestate Christianorum, capta est a Salatino rege Saracenorum* (Autenrieth, J.: *Eine zweite Überlieferung der Cronica Boemorum Heinrich von Heimbürg*. Deutsches Archiv 26, 1970, s. 545), Dalimilova kronika volně k roku 1184: *Toho léta také pohani Jeruzaléma dobychu a, což bylo v něm křesťan, všecky zbichu* (Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 2. Praha 1988, 71/03, s. 247), a konečně Kronika Beneše Minority se správným vročením 1187: *Eodem anno Ierusalem a Saracenis capitur* (D u š e k, L.: *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio*. In: *Zakony Franciszkanskie w Polsce*. Red. J. Kloczowski. I, 2–3, Kraków 1993, s. 349). Srov. komentář M. B l á h o v é ve: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila* 3. Praha 1995, s. 191.

pto proposito, altissimi se devote serviciis, militaturus eidem in partibus transmarinis pro suorum remedio peccatorum), velmistrovi řádu německých rytířů (*summo magistro hospitalis sancte Marie domus Teutonice*), templářů (*summo magistro domus milicie templi*) a johanitů (*summo magistro et custodi pauperum hospitalis sancti Iohannis Ierosolimitani*). Ve druhém listu žádá o tutěž ochranu a podporu pro řečeného synovce velmistra templářů sám biskup Tobiáš. Je zřejmé, že jeho kancelář připravovala formulář pro doporučující listy římského krále; jistě, pokud Tobiáš z Benešova opravdu do Palestiny odjel, vezl nejspíše králův list pro každého z velmistřů zvlášť, neboť jmenování německých rytířů, nejmladšího z těchto tří řádů, na prvním místě by jistě oba zbývající velmistři silně popudilo. Zajímavé je také označení velmistra johanitů v Rudolfově formuláři, neboť zde byla použita titulatura velmi podobná té, již užívali sami velmistři v intitulacích svých listin (*sancte domus hospitalis sancti Iohannis Hierosolimitani magister humilis et pauperum Christi custos*). Oba formuláře lze zařadit společně s J. B. Novákem do let 1288 (resp. 1289)–1290.⁵²

Třetí formulář se týká záležitosti odlišné, biskup Tobiáš žádá velmitra johanitů (*magistrum hospitalis*), aby byl jeho služebník, pražský měšťan Eliáš, přijat do řádového domu v Akkonu (*in vestrorum fratrum consorcium in domo ac conventu Acconensi in partibus transmarinis*) a poté se již jako řeholník (*sub habitu et regula ipsius ordinis*) vrátil do pražské komendy u Panny Marie na konci mosta (*ad domum eiusdem hospitalis sancte Marie ordinis vestri ad pedem pontis*). Také tento formulář je možné zařadit do osmdesátých let 13. století, nejspíše jejich druhé poloviny.⁵³

Všechny tři listy byly, či přesněji – mohly být, adresovány do Zámorí velmi krátce před definitivním pádem jeruzalémského království, resp. toho, co z něj zbylo, tj. sídelního, dobře opevněného Akkonu, několika dalších pobřežních měst, Tyru, Sidonu, Beirutu, Botrunu, Tripolisu, a hradů, johanitského Nephinu a templářského Athlitu (Chastel Pélerin).⁵⁴ Oba formuláře, doporučující Tobiáše z Benešova, představují cenný doklad o možné účasti českých urozenců na ozbrojené ochraně posledních zbytků křesťanského panství v Zámorí, když ostatní domácí prameny jsou o těchto zřejmě častěji probíhajících aktivitách více než skoupé,⁵⁵ a společně se třetím formulářem, který svědčí o komunikaci českého vysokého kléru s centrem řádu johanitů i cestách neurozených laiků přes moře, dokládají velmi solidní úroveň obeznámenosti dvora a kanceláře pražské-

52 *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*. Vyd. J. B. Novák. Historický archiv 22. Praha 1903, č. 181, 182, s. 142–144.

53 *Tamtéž*, č. 183, s. 144.

54 Srov. Rōhrich t, R.: *c. d.*, s. 997 nn.; Rōhrich t, R.: *Der Untergang des Königreichs Jerusalem*. MIOG 15, 1894, s. 1–58.

55 Srov. Tadra, F.: *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*. Praha 1897, s. 11–16. K proklamovanému přijetí kříže Přemyslem Otakarem II. na jaře 1275 viz CDB V–2, č. 769, s. 437–440, dále Šusta, J.: *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. České dějiny II 1. Praha 1935, s. 166–167; Rōhrich t, R.: *Untergang des Königreichs*, s. 48–49, a nejnověji Svíták, Z.: *Vybírání lyonských desátků v Čechách a na Moravě v 80. letech 13. století*. ČMM 116, 1997, s. 67–77.

ho biskupa Tobiáše z Bechyně s poměry a událostmi v Palestině. A opět nezbyvá než konstatovat, že tato rozvinutá komunikace zanechala jen sporadické stopy v dílech domácích kronikářů,⁵⁶ zatímco některá soudobá díla z blízkého sousedství věnují pádu Akkonu podstatně rozsáhlejší pozornost.⁵⁷

Jak list johanitského velmistra určený osobnosti, která se těšila řadu let postavení na výsluní českého státu, tak formuláře ze sbírky biskupa Tobiáše ukazují, že řád johanitů hrál ve 12. a 13. století velmi důležitou roli při výměně zpráv, organizování poutnických cest i ozbrojené pomoci, tzv. *passagii*, pro křesťanské státy v Palestině. Zatímco již dříve byla oceněna schopnost johanitů pojišťovat si s dostatkem listin své čerstvě nabyté statky,⁵⁸ nyní je třeba položit důraz na zprostředkovatelskou roli johanitského řádu, vlastně produktu křížových výprav, mezi českými zeměmi a křesťanskými státy na Východě. Ve srovnání s templáři, kteří přišli do českých zemí až kolem roku 1230, a německými rytíři, kteří se již v průběhu 13. století začali orientovat na Prusko (a z toho důvodu podřídili českou bailii pruskému zemskému mistrovi),⁵⁹ hráli johanité v provozu mezi střední Evropou a Palestinou prim, neboť nikdy nepřesunuli tě-

⁵⁶ O pádu Akkonu, k němuž došlo 18. května 1291, se stručně zmiňuje ve Zbraslavské kronice opat Ota, který vinu za pád města a torza království přisuzuje nesvornosti jeho obyvatel; smysl jeho pasáže není ani tak informativní, jako moralistní: *Eodem anno civitas Acharon a Saracenis capitur et ab ipsis usque hodie possidetur. Saraceni namque dissensionem Cruciferorum inibi habitancium audientes multitudine congregata innumera civitatem vallaverunt ipsamque nullo repugnante intrantes communiter christianos plurimos occiderunt, quosdam vero, quos vivos ceperant, suis imperiis servitute perpetua subegerunt. O maledicta in unum habitancium intestina dissensio! Sepe etenim, dum inter cives malum dissensionis inconsulte oritur, temeritati hostium invadendi ipsos occasio preparatur, qui tamen ipsos impugnare nequaquam presumerent, si sublata dissensionis materia in omni negotio cives invicem concordarent.*

*Sic sic destruitur Akaron subito, quia scitur
Magna superborum discordia Signiferorum,
Si consensissent et concordēs restitissent;*

Hostes vicissent, nec milia tot periissent (FRB IV, s. 45–46). Mylně k roku 1290 uvádí pád města berlínský i stuttgartský rukopis Análů Jindřicha Heimburského: *In illo anno Accaron depopulata est et multi christianorum occisi (FRB III, s. 320)*, kdežto Kronika Beneše Minority má správné datum 1291: *Eodem anno civitas Accaron a Saracenis est expugnata, capta et destructa (D u š e k , L. : c. d., s. 370)*. Stručně se o pádu Akkonu zmiňují také kronikáři z doby Karla IV.: František Pražský (*FRB IV, s. 357*), Beneš z Veitmile (*FRB IV, s. 460*) a opat Neplach (*FRB III, s. 477*). Jistý zájem o události v tehdy již ztracené Svaté zemi, který však nezanechal hlubších stop v jeho díle, projevil i druhý zbraslavský kronikář Petr Žitavský, jemuž poslal v roce 1337 rytíř Vilém z Boldensele, služebník kardinála Eliáše Talleyranda z Périgordu, své dílko *De statu Terre sancte (Listy kláštera Zbraslavského. Vyd. F. T a d r a . Historický archiv 23. Praha 1903, s. 37–38)*.

⁵⁷ Především *Ottokars österreichische Reichchronik. Nach den Abschriften F. Lichtensteins hrsg. v. J. S e e m ü l l e r . MGH, Deutsche Chroniken V 1. Hannover 1890, verš 44597–53866, s. 578–720*, a *Iohannis abbatis Victoriensis liber certarum historiarum I. Ed. F. S c h n e i d e r . MGH, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannover – Leipzig 1909, s. 261–262, 302–304.*

⁵⁸ *F i a l a , Z. : K otázce funkce našich listin do konce 12. stol. SPFFBU C7, 1960, s. 10–11.*

⁵⁹ *J a n , L. : Hodnostáři rytířských duchovních řádů, c. d.*

žiště svého zájmu a poslání ze Středomořské oblasti. Jejich pozice v českém státu pak byla ukotvena nejen díky rozsáhlému majetkovému vybavení, ale také díky pevnému srůstu s domácím prostředím.

Přílohy

1.

Geoffroy de Donjon, velmistr řádu johanitů, informuje Martina řečeného Probošt, převora téhož řádu v Uhrách, o úmrtí některých význačných osobností muslimského světa.

—, 1193 [dubna 30.]

Opis: Staatsbibliothek Bamberg, sign. Msc. Patr. 130/2, fol. 2 r.

Ed.: W. Wattenbach: *Urkunden und andere Auzeichnungen. Neues*

Archiv 11, 1886, s. 402.

Anno Domini m^oc^oxc^oiii^o misse sunt litere iste, indictione ii.

Frater Godefridus Dei gratia sancte domus hospitalis Ierusalem humilis magister una cum universo eiusdem domus capitulo fratri M.¹ Praeposito,^a eiusdem domus priori in Ungaria, salutem et fraternam dilectionem. Quoniam de his, quae sunt in terra Ierosolimitana, credimus vos affectuoso animo rumores certos desiderare, notum vobis facimus, quod proxime post Septembrem quidam de gente pagana nomine Mestoch mortuus est, qui clarus erat genere et armis famosus. Deinde mortuus est vetus dominus Assiriorum, in cuius locum alium constituerunt. Deinde mortuus est frater Saladini, dominus terre de Ieman.^b Mortuus est et soldanus de Yconio, inter cuius filios orta est ira et dissensio. Deinde prima septimana Martii feria quarta mortuus est persecutor noster Saladinus. In cuius morte genti sue factus est timor et perturbatio et inter filios eius ira et dissensio. Quilibet enim illorum, quorum alter in Halappia, alter in Damasco, alter in Babilonia commoratur, se fratri suo in aliquo subiectum esse fastidit. Unde veraciter scimus, quod a tempore perdicionis terre hereditas Christi tam levi non potuit recuperari. Terra, quam tenet christianitas, in triviis manet sed penitus habitatoribus est destituta.

2.

Geoffroy de Donjon, velmistr řádu johanitů, Vilémovi de Viliers, velkému preceptoru téhož řádu „za mořem“ (v západní Evropě), mutatis mutandis s drobnými odlišnostmi jako v č. 1.

—, 1193 dubna 30

¹ Martino.

^a Na rozdíl od Wattenbacha a u vědomí předchozího výkladu čte autor slovo *Praeposito* s velkým písmenem *P*.

^b Autor se přiklání ke čtení velkého písmene *I*, a nikoli *L*, na počátku slova.

Opis: Paris, Bibl. nat., lat. 5440, f. 87 r.

Ed.: J. Delaville Le Roulx, *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem* (1100–1310) I. Paris 1894, č. 945, s. 597–598.

Frater Gaufridus, Deo gratia sancte domus Hospitalis Hierusalem humilis magister, una cum universo ejusdem domus capitulo, carissimo et dilecto in Domino fratre W.¹ de Willeruns, preposito ultramarino, salutem et fraternam dilectionem. Quoniam de his, que in terra Hierosolymitanorum aguntur, credimus vos certos rumores desiderare, notum vobis facimus quod proximo post septembrem quidam de gente pagana, nobilis genere et armis famosus, nomine Mestoc, vitam suam terminavit. Deinde mortuus est vetus dominus Assyriorum; deinde mortuus est Soltanus de Iconiō, et, eo mortuo, ira et discordia exorta est inter filios suos. Deinde in prima septimana martii, die que dicitur mercurii, mortuus est persecutor noster Salahadinus, in cujus morte genti sue factus est timor et perturbatio, et inter filios ejus exorta est ira et dissensio. Quilibet enim illorum, quorum alter est in Halapia, alter in Damasco, alter in Babilonia comoratur, se fratri suo subjectum esse fastidit, sed alter ad dominium alterius et terre ejus potius intendit. Unde veraciter cognoscimus quod a tempore perditionis terre hereditas Christi sic de levi non potuit recuperari. Terra quam tenet christianitas in treugis manet fere penitus habitatoribus destituta. Factum anno Domini M C XCIII, in exitu aprilis.

1 *Willelmo.*

Si q̄s diligit me habita ad ipsū in
 basilica beati petri die pentecostes.
 Arborem fieri habita ad ipsū .XXXV.
 in basilica s̄i laurentij .XXXVI.
 Si q̄s uult uenire p̄ me habita
 ad ipsū in basilica s̄c̄i georgij .
 S. A. R. I. M. A. N. .XXXVII.
 Rogabat dñm qdā p̄ia habita
 ad ipsū in basilica .s. elis̄be .XXXVIII.
 Erant appropinquantes ad dñm
 habita ad ipsū in basilica .s. ioh̄n̄s
 Cū audieritis p̄ia habita ad
 ipsū in basilica .s. step̄n̄e m̄ die
 nat̄. ei. .XXXIX.
 Homo qdā fec̄ cenā magnā habita
 ad ipsū in basilica s̄c̄i philippi
 et iacobi .XL.
 Si q̄s uenit ad me habita ad ipsū
 in basilica .s. sebastiani die nat̄. ei.
 Simile factū ē regnū e. ho. .XLI.
 mmi regi qui fecit nuptias f. s.
 habita ad ipsū in basilica .s. dion̄
 t̄. die dñico. .XLII.
 Cū appropinquaret ibe ierlm̄
 habita ad ipsū in basilica .s. ioh̄n̄s
 q̄ appellat̄ constantiniana. .XLIII.
 Homo quidā erat diues habita
 ad ipsū in basilica .s. laurentij.

Anno dñi .m̄ .cc. iii. iussu s̄i huius ipse indut. etc.

F. R. C. ad fratres di. q̄a s̄c̄i dom̄i hos
 prius ierlm̄ humilis magist̄. una
 cū uniūsō cōde dom̄i capitulo. fr̄. q̄.
 p̄posito cōde dom̄i. p̄m̄ in ungaria.
 sal. y. fr̄. dñi. Q. uo de his q̄ s̄c̄i in
 terra ierosolimitana. credim̄ uos af
 fectuose ad uisitas cōp̄os desida
 re. Hōiū uobis facim̄. qd̄ p̄xime p̄
 septēbrem. qdā degenit̄ p̄gana
 noit̄ mēstoch. mētius ē. qui claj̄
 gat̄ ḡn̄. y. armus famosus. de iud̄
 mētius ē. uet̄ dñs affinoz̄. mēi
 locū aliū constituit. de iud̄ mētius
 est fr̄ saladin. dñs terre de lemanz̄.
 Jacunt ē y. soldan̄ d̄ yonia. mē
 cū filios eza ē ira y. d̄ iensio. deu
 p̄ma septimana. mē. y. fr̄. uū
 mētius ē p̄secutus m̄ saladin.
 In cuī mare. genit̄ sue fact̄ ē timor
 a p̄bato. y. m̄ filios eī au y. d̄
 fensio. Q. libe. q̄. alay. q̄. al̄ in
 balappi. al̄ in demateo. al̄ in ba
 bilonia p̄m̄met̄ s̄c̄i fr̄i suo in aliq̄
 fabrica ē fact̄. v̄n̄ uac̄e s̄c̄i
 qd̄ a t̄p̄t̄ p̄diciois terre libano
 ē n̄ locū n̄ potuit recuperari. Terra
 quā uenit xp̄ianitas in terris ma
 ne. s̄. p̄no. habita. ē destruita.

Contiuenca h̄is huī.

Richard̄

S. s̄. q. ab. iiii. alfabeta. C. h̄icū. orer̄. Caldaiē. rith̄. Auḡ de h̄icū.
 It̄. av̄. s̄. d̄ d̄ iensio. chatholicos. dogm̄. f̄. h̄icū. s̄. o. candidi.
 S̄. s̄. o. pontificib̄. romani. rith̄. s̄. expedit̄. ierosolimitana.
 Passio. y. translato. y. miracla. s̄. o. act̄. apli. dñi. n. i. x.

...MORTUUS EST PERSECUTOR NOSTER SALADINUS**(Zur Kommunikationsweise zwischen den Böhmisches Ländern und Palästina im 12. und 13. Jh.)**

Das Interesse der böhmischen Historiographie für den Brief, den 1193 der Großmeister der Johanniter, Geoffroy de Donjon, *fratri M. praeposito, eiusdem domus priori in Ungaria* adressierte (er ist in der Staatsbibliothek Bamberg hinterlegt, sign. Msc. Patr. 130, fol. 2r, und wurde von W. Wattenbach in: Neues Archiv 11, 1886, S. 402, abgedruckt), ist bis jetzt noch nicht erwacht. Der Autor identifiziert den Adressaten mit Martin, einem der Gründerväter der Johanniter in den Böhmisches Ländern, und später auch Ordenswürdenträger. Martin, Neffe des böhmischen Kanzlers und Wyschehrader Propstes Gervasius, began seine Karriere als Notar, Subcancellarius und Diplomat des böhmischen Königs Vladislav II.; in den nächsten Jahren hatte er das Amt des Propstes zunächst des Kollegiatstiftes in Leitmeritz und nachher des Prager Domkapitels inne. Gemeinsam mit seinem Onkel Gervasius und dem König Vladislav machte er sich 1169 um die Gründung des Johanniterordenshauses Jungfrau Maria *in pede pontis* in Prag verdient. Höchstwahrscheinlich 1182 besuchte er Jerusalem, wo er in den Johanniterorden eintrat, und ein Jahr später kehrte er nach Böhmen als *preceptor Ungarie, Boemie et omnium terrarum ab oriente et meridie et septentrione adiacentium* zurück. 1188 nahm er an der Sitzung des Generalkapitels des Ordens in Margat teil, 1189 finden wir Martin in der Umgebung des böhmischen Herzoges Konrad Otto als *preceptor hospitalis*. Es ist nicht klar, ob er 1193 nur Prior Ungarns war, oder ob Ungarn lediglich eines der Länder war, wo er seine Jurisdiktion ausübte.

Der Großmeister informiert ihn in dem Brief über den Tod bedeutender Persönlichkeiten des Ostens, wie des Emirs Sajfaddin al Maštúb (der zweite Gouverneur des belagerten Akkons), weiter Des Alten vom Berge Rašidaddin Sinán, des Herren vom Yemen – Saladins Bruder Túránsháh –, des Sultans von Ikonion Qllič Arslan II. oder Saladins selbst. Einen Brief fast desselben Wortlautes schickte der Großmeister am 30. April 1193 auch Wilhelm de Villiers, *preposito ultramarino*. Beide Schriftstücke beweisen deutlich die systematische Informierung der Ordenswürdenträger in Europa in Form gewisser Zirkulare. Zum Schluß erwähnt der Autor die wahrscheinlichen Kontakte des Prager Bischofs Tobias von Bechyně (1278–1296) mit den Ordenszentren der Johanniter, Templer und Deutschordensritter in Akkon. Diese Kontakte sind nur in Formularensammlungen aufgeführt.

Übersetzt von Jana Janová

